

Мартовицька Олена Василівна, доцент кафедри кримінального процесу й організації досудового слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Актуальні питання забезпечення правової допомоги в кримінальному провадженні

Захист прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному провадженні є одним із пріоритетних завдань, закріплених у ст. 2 КПК України [1]. У положеннях цієї статті КПК України закріплено, що кримінальне провадження спрямоване на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу та щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Завдання щодо здійснення захисту особи з наданням правової допомоги є першочерговим під час здійснення кримінального провадження. Однак воно ускладнюється тим, що внаслідок недостатності достовірної інформації на першому етапі проведення досудового розслідування кримінального правопорушення певна частина процесуальних рішень слідчого, прокурора ґрунтуються на ймовірних відомостях. Постає реальна загроза необґрунтованого, хоча й тимчасового, обмеження прав, свобод і законних інтересів особи, а також заподіяння шкоди охоронюваним законом правам та інтересам. Тому, якщо не виявити процесуальні порушення вже на початку кримінального провадження, подальше забезпечення захисту прав особи, щодо якої вчинено кримінальне правопорушення, може привести до певних негативних юридичних наслідків. Попри це, у чинному КПК України немає законодавчого визначення понять «забезпечення правової допомоги», «захист», «право на захист». Також позиції науковців стосовно тлумачення цих понять різняться, що суттєво ускладнює реалізацію прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

У зв'язку із запровадженням у КПК України 2012 року значної кількості новел, постає необхідність обрання концептуально нового підходу до їх теоретичного переосмислення та практичного застосування. За результатами дослідження, поняття «захист» визначено лише в положенні п. 5 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2]. Зокрема, зазначено, що надання правової допомоги – це вид адвокатської діяльності, який полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх

застосування у кримінальному провадженні, щодо особи, стосовно якої розглядають питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення. Водночас у п. 2 ст. 1 цього Закону встановлено, що адвокатська діяльність – це незалежна професійна діяльність адвоката щодо надання правової допомоги, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. У п. 7 цієї статті визначено, що клієнт – це фізична або юридична особа, держава, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, в інтересах яких здійснюється адвокатська діяльність. Аналогічний підхід законодавець ми спостерігаємо і в положенні ч. 1 ст. 20 чинного КПК України «Забезпечення права на захист», де встановлено, що право на захист мають підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений, яке охоплює можливість надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України. У цьому контексті можна навести приклади законодавчого врегулювання понятійного апарату з аналізованих питань в інших країнах. Зокрема, у п. 7.0.27 ст. 7 КПК Азербайджану закріплено, що надання правової допомоги – це процесуальна діяльність, яку здійснюють з метою спростування або пом'якшення обвинувачення, висунутого проти особи, підозрюваної в учиненні передбаченого кримінальним законом діяння, захисту її прав і свобод, а також відновлення порушених прав та свобод особи, незаконно підданої кримінальному переслідуванню [3]. На підставі проаналізованих положень чинного КПК України доходимо висновку, що у кримінальному провадженні забезпечення правової допомоги та право на захист мають тільки учасники, які безпосередньо визначені в його нормах. Слід з'ясувати, чи має потерпілий, юридична особа, держава, орган державної влади, орган місцевого самоврядування та інші право на захист.

Протягом останніх двадцяти років законодавець піклувався, здебільшого, лише захистом прав підозрюваного, обвинуваченого. Навіть після прийняття чинного КПК України 2012 року питання захисту окремих учасників кримінального провадження залишилися невирішеними, зокрема, це стосується захисту та забезпечення правової допомоги потерпілому. Так, забезпечувати правову допомогу може не захисник-адвокат, а захисник-представник, що значно звужує права й обов'язки в питаннях захисту потерпілого. Стосовно досліджуваного питання Н. В. Михайлова зауважила, що захист потерпілого становить сенс кримінального процесу [4, с. 203]. Сучасне кримінальне провадження є досить складною системою процесуальних правовідносин і процесуальних дій, що потребує подальшого вдосконалення.

На підставі зазначеного доходимо висновку, що проаналізовані положення суперечать ч. 1, 2 ст. 24 Конституції України, у якій чітко визначено, що громадяни мають рівні конституційні права й свободи та є

рівними перед законом, а також її ст. 129, де закріплено рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Така рівність закріплена ще й у п. 3 ст. 7 «Загальні засади кримінального провадження» чинного КПК України. Зазначене підтверджується й міжнародними правовими актами. Зокрема, у ст. 7 Загальної декларації прав людини [5] передбачено, що всі люди рівні перед законом і мають однакове право на рівний захист їх законом, а в ст. 8 закріплено, що кожна людина має право на ефективне відновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих Конституцією чи законом. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [6] зобов'язує державу забезпечити будь-якій особі ефективний правовий захист у разі порушення її прав і свобод. Право на захист будь-якої особи, яка цього потребує, забезпечують держава, її компетентні законодавчі, адміністративні чи судові органи. Забезпечення правової допомоги і посилення правового захисту особи, розширення та зміцнення правових гарантій її прав і свобод в умовах розвитку демократії, а також утвердження незалежної судової влади як визначального гаранту цих прав і свобод, справедливості й законності є необхідною умовою функціонування демократичної правової держави. Закріплені засади (принципи) мають важливе значення, оскільки це визначальні, фундаментальні й імперативні положення всього кримінального провадження, покликані захищати права, свободи і законні інтереси кожного учасника кримінального провадження.

У сучасних умовах одним із пріоритетних напрямів є законодавче закріплення та забезпечення належного й ефективного правового захисту прав і законних інтересів особи, надання правової допомоги. Держава має вирішити проблемні питання щодо забезпечення правової допомоги з метою захисту прав, свобод і законних інтересів особи. На законодавчому рівні доцільно закріпити положення, згідно з яким захист у кримінальному провадженні полягає в пропорційному за обсягом забезпеченні та реалізації прав, свобод і законних інтересів усіх учасників, які залучені до сфери кримінальної процесуальної діяльності, що буде відповідати вимогам міжнародних правових стандартів та засадам (принципам) національного кримінального процесуального й іншого законодавства України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – № 90–91. – С. 9–49.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – Ст. 282.
3. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики : Закон Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 г. № 907-IQ. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.legislationline.org/downloadactiondownloadid4670fileAzerbaijanCPC2000am2013ru.pdf. – Загл. с экрана.
4. Михайлова Н. В. Інститут захисту прав потерпілого за новим КПК України / Н. В. Михайлова // Право і суспільство. – 2013. – № 2. – С. 203–206.
5. Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10 груд. 1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс] : міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043. – Назва з екрана.